ଶଙ୍କାପଞ୍ଚକ

● ଶ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ରଥଶର୍ମା

ସାଧାରଣତଃ ଭକ୍ତ ଓ ଜିଜ୍ଞାସୁଙ୍କ ମନରେ ଜାଗ୍ରତ ଥିବା ନିମ୍ନ ପାଞ୍ଚ ଗୋଟି ଶଙ୍କାର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

୧. ଜଗନ୍ନାଥ ଦାରୁ ବା କାଷ୍ଠରେ ନିର୍ମିତ ହେଲେ କାହିଁକି ?

ଶାସ୍ତ୍ର ମତରେ ସଂସାର ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ । ବୃକ୍ଷ ବୋଇଲେ ଦାରୁ । ଦିବ୍ୟ ଶରୀରରୁ ଆତ୍ମା ଚାଲିଗଲେ ଏ ଦେହ ଦାରୁରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସୂତିକା ଗୃହରେ ପିଲା ଜନ୍ମ ହେଲେ ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ ଦାରୁ ସେକିବା ପାଇଁ । ପ୍ରତିଦିନ ଅନ୍ନ ପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ଦାରୁ । ଦାରୁ ଘଷି ହୋଇ ଅଗ୍ନି ବାହାରେ । ତେଣୁ ଦାରୁ ହିଁ ଅଗ୍ନିବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ନିବାସ । ମରଣରେ ଦାରୁଦେହ ଦାରୁଯୁକ୍ତ ଅଗ୍ନିରେ ଅନ୍ତ ହୁଏ ।

ସଂସାର ଏକ ସମୁଦ୍ର । ଏ ଘୋର ସଂସାର ସମୁଦ୍ରକୁ ପାରି ହେବା ପାଇଁ ଦରକାର ଦାରୁର ଡ଼ଙ୍ଗା । ଜଗତରେ ଯେତେ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଛି ଅଗ୍ନିରେ ପଡ଼ିଲେ ଜଳିବ, ଗରମ ହୋଇଯିବ । ତାକୁ ଛୁଇଁ ହେବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଏକମାତ୍ର ଦ୍ରବ୍ୟ କାଷ୍ଠ ଯାହାର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଜଳୁଥିବ ତ ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱ ଶୀତଳ ଥିବ । ତେଣୁ ଦାରୁରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମର ଗୁଣ ରହିଛି । ସେ ତେଜ ଓ ଶୀତଳ । ତେଣୁ ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣରେ କୁହାଯାଇଛି - ଏହା ଏକ ଗୁପ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି । ଏହା ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଚାର କରିବାର ନୁହେଁ- 'ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନବପୁରେତସ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରଂ ନାସ୍ୟ ବିଚାରୟେତ୍' । ଦାରୁ 'ନୀଳମଣି ପୁରାଣ' ନାମକ ଏକ ଅପ୍ରକାଶିତ ଅସଂପାଦିତ ପୁସ୍ତକର ତାଳପତ୍ର ଲିଖିତ ପାଣ୍ଡୁଲିପିରେ ଦାରୁ ସଂପର୍କରେ ବୃକ୍ଷ ନିରୁପଣାଧ୍ୟାୟରେ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ :-

ଏବଂ ଜୀବନ ଦ୍ରୁମସ୍ୟ ସତାତ୍ମା ବିଲୟାନ୍ତରେ
ସଦେହ ଭବତି ଦାରୁ ଦହନାର୍ଥ ବିଶେଷତଃ ॥
ଜନ୍ମେ ସୂତିକା ଗେହେତ ତାପନାର୍ଥେ ପ୍ରୟୋଜନ
ଅନ୍ନ ପ୍ରାଣମୟ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦାରୁ ପ୍ରଚନ କାରଣଃ ॥
ତାରଣାର୍ଥେ ଭବାବ୍ଧୌଚ ଦାରବୀ ଉଡୁପ ତଥା
ଦେହବଶାନେ ଦାହାର୍ଥେ ଦାରୁ ଅନ୍ତିମ ଦ୍ରାବକ ॥
ତୈଜସ ଶୀତଳଂ ଯତ୍ର ସହ ତିଷ୍ଠନ୍ତି ଦାରବେ
ଘର୍ଷଣେ ପ୍ରଭବନ୍ତିଚ ବହ୍ନି ବ୍ରହ୍ମାଗ୍ନି ରୂପିଣଃ ॥
ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ଦାରୁଂ ସର୍ବ-କର୍ମେ ପ୍ରୟୋଜନଂ
ତାରକଂ ଦ୍ରାବକଂ ସୌଖ୍ୟଂ ତଥୈବ ଦାରବୀତନୁଃ ॥

ସଂସାର ତାରକ ଦେବଃ ପାବନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ।

୨. ଲିମ୍ବଗଛ ଦାରୁ ହେଲା କାହିଁକି ?

ଲିମ୍ବ ଏକ ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷ, ପିପ୍ପଳ, ବଟ, ପଳାସ ଓ ବିଲ୍ୱ ପରି । କିନ୍ତୁ ଲିମ୍ବରେ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତା ଅଛି । ମଳୟ ଲାଗିଲେ ତାହା ମଧୁର ହୁଏ, ଚନ୍ଦନରେ ପରିଣତ ହୁଏ ।

ନିମ୍ବମଳୟ ସଂଯୋଗେ ମହାଗନ୍ଧତରୁର୍ଭବେତ୍ ।

ଆତ୍ମଦର୍ଶନ ଦିଗରୁ ବିଚାରିଲେ ପୂର୍ବାଚାର୍ଯ୍ୟଗଣ କହନ୍ତି- ଜୀବନ, ଶରୀର, ଧନ ଯୌବନ ସବୁ ପିତା । ସମସ୍ତଙ୍କର ପରିଣତି ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ । କିନ୍ତୁ ଲିମ୍ବ ପ୍ରଥମରୁ ପିତା, ତାହାର ପରିଣାମ ମିଠା । ତେଣୁ ଲିମ୍ବରେ ମିଠା ଅଛି । 'ମଧୁରଂବୈ ବ୍ରହ୍ମ' । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ନୀଳମଣି ପୁରାଣରେ ଅଛି-

ଜୀବନ ବପୁ ସମ୍ପଦଃ ଯୌବନ ତିକ୍ତ କେବଳଂ
ଆଦ୍ୟାନୁକୂଳ ମିଷ୍ଟଞ୍ଚ ପରିଣାମ ବୈଦୁଷ୍କରଂ
ମହାଦାରୁମୟ ବ୍ରହ୍ମ ଆଦ୍ୟେ ତିକ୍ତାଂନ୍ତେ ମିଷ୍ଟତାଃ
ଅପବର୍ଗାଣି ସର୍ବାଣି ବାରଣାର୍ଥ ଇଦଂ ବପୁଃ
ଅଘ ବିନାଶକ ମିଷ୍ଟ ମୋକ୍ଷ ଭୁକ୍ତି ପ୍ରଦାୟକଃ
ସର୍ବବାଧାହର ଦାରୁ ଲିମ୍ବେଣ ମହତି ତନୁଃ ।

ଏହା ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଭାରତୀୟ ଶୁଭ କର୍ମରେ ଲିମ୍ବଡ଼ାଳ ପୋତାଯାଏ । ଦୁର୍ଯୋଗ ନାଶ ନିମନ୍ତେ । ଜଗନ୍ନାଥ ସମସ୍ତ ଅପବର୍ଗ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗର ନାଶକାରୀ, ତେଣୁ ନିମ୍ବଗଛରେ ସେ ନିର୍ମିତ ହେଲେ । ପ୍ରଥମେ ଅପୌରୁଷେୟ କାଷ୍ଠ ଦୈବୀବଳରେ ଭାସି, ଆସିଥିଲା । ତାହାହିଁ ମଧୁରାତ୍ମକ ବସ୍ତୁ, ଯାହା ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିରେ ସର୍ବଦା ରହିଆସିଛି । ଉପରକୁ ପ୍ରଭୁ ପିତା କିନ୍ତୁ ଭିତରକୁ ମିଠା ବା ଦିବ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ତେଣୁ ବ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତିକୁ ସମର୍ଥନ କରାଯାଇଛି । ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହା ଶାବର ମତର ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷ ଅଟେ । ଶବର ମାନଙ୍କର ଲିମ୍ବ ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷ ଅଟେ ।

୩. କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ କ'ଣ ?

ପୁରୀ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର ଯେପରି ଏକ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ, କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ ମଧ୍ୟ ସେପରି ଏକ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ । ଏହା କୈବଲ୍ୟ ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ ଶବ୍ଦ । ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନବକଳେବରରେ

ଗୋଲକ ଗମନ ସମାଧି ଲୀଳା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ, ସେ ସ୍ଥାନ ଦର୍ଶନରେ କୈବଲ୍ୟ ମୁକତି ମିଳେ । ତେଣୁ ଏହା କୈବଲ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । କୈବଲ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠର ଅପର ନାମ ଦେବଶ୍ମଶାନ । ଏହାର ପୂର୍ବରେ ବୈକୁଣ୍ଠେଶ୍ୱର ଶିବ ଓ ବିଷ୍ଣୁ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ପବିତ୍ରତମ ସମାଧି ଭୂମିର ପ୍ରହରୀ ତପସ୍ୱୀ ହନୁମାନ ଅଟନ୍ତି । ଏହି ମହାନ୍ ଭୂମିର ପୁରାତନ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୋଲକ ଲୀଳା କରନ୍ତି । ରାତ୍ରିରେ ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାର ବାରଣ ରହିଅଛି । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ନୀଳମଣି ପୁରାଣର ଉକ୍ତି ହେଉଛି -

ନ ନିଶାୟାଂ ନଗନ୍ତବ୍ୟଂ ମମ ନିର୍ବାଣମାଳୟେ
ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତା ସର୍ବେ କୁର୍ବନ୍ତି ଦର୍ଶନଂ ମମ ॥
କୈବଲ୍ୟ ଭୂମିସ ଖ୍ୟାତଂ ଦର୍ଶନାତ୍ ମୁକ୍ତି ନିର୍ଣ୍ଣିତଂ
ସଭକ୍ତ୍ୟା ଦର୍ଶୟନ୍ ତତ୍ର ବୈକୁଣ୍ଠାଧିତା ଭକ୍ତିତଃ ॥

ତେଣୁ ରାତ୍ରି ହେଲାମାତ୍ରେ ଦେବଯାନ ମାର୍ଗ ବା ଉତ୍ତର ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ । ଏହାକୁ ସାଧାରଣରେ ଲୋକମାନେ ଦର୍ଶନ କରୁନଥିଲେ । ଗୋପନୀୟ ଶିଆଳି ଲଟା ଏଠାରେ ରହିଛି ।

୪. ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସିଂହାସନ ଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଶାଳଗ୍ରାମ ଥିବାର ସତ୍ୟ କି ?

କେତେକ କହନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୋଖରୀଆରେ ଲକ୍ଷେ ଶାଳଗ୍ରାମ ପୋତା ହୋଇଛନ୍ତି, ସେଠାକୁ ଯିବା ଅନୁଚିତ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଶାସ୍ତ୍ରୀୟ । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅହ୍ନଣିଆ ଭୋଗ ବଢ଼ାଯାଏ, ତାହା ତଳେ ବିଷ୍ଣୁ ଶିଳା ରହିବା ଅସମ୍ଭବ ।

ବିଷ୍ଣୁଶିଳାସମାବେଶେ ଦ୍ରବ୍ୟାଃ କୈବଲ୍ୟତାଂ ଗତାଃ ।

ଶାଳଗ୍ରାମରେ ଛୁଆଁଇ ଦେଲେ କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରସାଦ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ନୈବେଦ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ରହି ନପାରନ୍ତି । ପରନ୍ତୁ ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ସିଂହାସନ ଉପରେ ଥିବା ପିଣ୍ଡିକା ତଳେ ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଚକା ବା ପିଣ୍ଡିକାରେ ପାଦ ବାଜିଯିବା ପ୍ରତି ସେବକଗଣ ସାବଧାନ ଥା'ନ୍ତି । ସିଂହାସନ ଉପରକୁ ମାର୍ଜନୀରେ ମାର୍ଜନା କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ଯଦି ଏହି ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଥାଆନ୍ତା, ସେବକ କିପରି ସେ ସ୍ଥାନରେ ପାଦ ଦିଅନ୍ତେ । ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ୧୨ଶ ସ୍କନ୍ଧରେ କୁହାଯାଇଛି- ଏହି ସ୍ଥାନର ନାମ ''କକୁଦ୍ ପୃଥିବ୍ୟାଂ'' ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥିବୀର ଚୂଳ, ଯାହା ମହାପ୍ରଳୟରେ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ପବିତ୍ରତମ ବେଦୀରେ ଗୋଡ଼ ନ ବଜାଇ ଭକ୍ତିର ସହିତ ତାହାଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରିବା ବିଧେୟ ।

ରତ୍ନସିଂହାସନଂ ଦିବ୍ୟଂ ବିଷ୍ଣୁଶିଳୋପମଂ ପରଂ
ତଦାଗ୍ରିଂ ସ୍ପର୍ଶନେ ପୁଣ୍ୟାଃ ବିନଶ୍ୟନ୍ତି ପଦେ ପଦେ
ଭକ୍ତ୍ୟା ପ୍ରଦକ୍ଷିଣଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସ୍ମରଣେ ନାମ ଯତ୍ନତଃ
କୋଟିତୀର୍ଥଫଳଂ ତସ୍ୟ ଲଭନ୍ତେ ମାନବା ଧ୍ରୁବମ୍ ।

ମୁକ୍ତି ଚିନ୍ତାମଣି

୫. ରଥଯାତ୍ରାର ମୌଳିକ ହେତୁ କ'ଣ ?

ରଥଯାତ୍ରାର ମୂଳ କାରଣ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞଶାଳା ବା ଗୁଣ୍ଡିଚା ଘରକୁ ନେବା । ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟା ପୁଷ୍ୟା ନକ୍ଷତ୍ର ଯୋଗରେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ହୁଏ । ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ତାଙ୍କର କୁଳ ଲୋପ ହେଉ, ଏ ବର ମାଗିବାରୁ ତାଙ୍କର ରାଣୀଙ୍କର ଦୁଃଖହରଣ ପାଇଁ ତାଙ୍କରି ନାମରେ ଏ ଯାତ୍ରା ହେଲା ବୋଲି ଲୋକସାହିତ୍ୟ କହନ୍ତି । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଠାରୁ ଶୟନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତ । ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଠାରୁ ଆଷାଢ଼ ଅମାବାସ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାବର ପୂଜା ବା ଗୁପ୍ତ ପୂଜା ହୁଏ । ଏହାର ଅପର ନାମ ଅନବସର ଅଟେ । ଏହି ସମୟରେ ଶାବର ଭାବରେ ପୂଜା ମନ୍ତ୍ରହୀନ ଭାବରେ ଆଚରିତ ହୁଏ । ଯାତ୍ରାଦିନ ଠାରୁ ସାତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ 'ସପ୍ତାହୁତି ପୂଜା', ତା'ପରେ ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ନବମୀରେ 'ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ମହୋତ୍ସବ', ଦଶମୀ ଦିନଠାରୁ ତ୍ରୟୋଦଶୀ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଯାଏଁ 'ଦକ୍ଷିଣମୁଖ ଉତ୍ସବ' ଓ ତା'ପରେ ପୁନର୍ବାର ପିଣ୍ଡି ବିଜେ । ରଥଯାତ୍ରାର କାରଣ ହେଲା, ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରଦିନ ନଗର ଭ୍ରମଣ ବିଧି ବୈଦିକ ପରମ୍ପରା ଅଟେ । ସେହି ନଗର ଭ୍ରମଣ ବିଧି ଉପରେ ହିଁ ରଥଯାତ୍ରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସେହି ଅନୁସାରେ ନଗର ଭ୍ରମଣ ହିଁ ବାହୁଡ଼ା ଯାତ୍ରା, ପିଣ୍ଡି ଆରୋହଣ ନୀଳାଦ୍ରି ବିଜେ ଅଟେ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆପ୍ତ ଜନୋପଦିଷ୍ଟ ପାରମ୍ପରିକ କ୍ରମ ଅଟେ । କର୍ମକାଣ୍ଡର ଅନ୍ତର୍ଗତ 'ବ୍ରହ୍ମୋତ୍ସବ' ଏହାର ନାମ । ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦିରରେ ବ୍ରହ୍ମ ଉତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ସେଦିନ ଦେବତାମାନେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଅନୁରୂପ ଯାନବାହନରେ ନଗର ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ, ବ୍ରହ୍ମର ଯାନ ରଥ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଯେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମ ଉତ୍ସବ କରନ୍ତି, ରଥରେ ହିଁ କରନ୍ତି । ଏହାହିଁ ବିଶ୍ୱର ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ଯାତ୍ରା ଅଟେ ।

❑❑❑

ପଥୁରୀଆ ସାହି, ପୁରୀ